

ΝΟΜΙΚΗ — Τινὰ περὶ γάμου ἐν Αἰγύπτῳ, κατὰ τοὺς ἑλληνο-αἰγυπτιακοὺς παπύρους, ὑπὸ Γ. Πετροπούλου. Ἀνεκοινώθη ὑπὸ κ. Δ. Παλπούλια.

Εἶναι γνωστὴ ἡ ἀνασκαφὴ, ἣν ὑπέστη ἡ περὶ γάμου ἐν Αἰγύπτῳ θεωρία τοῦ Mitteis, κατόπιν τῆς ἐκδόσεως τῶν P. Freib. III 29, 29α καὶ 30 ὑπὸ τοῦ Partsch καὶ τῆς ὑπὸ τοῦ τελευταίου τούτου βάσει αὐτῶν ἐκτεθείσης νέας ἀπόψεως ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ γάμου ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ¹, δεκτῆς γενομένης κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπὸ τοῦ Wilcken².

Ἡ περὶ τὸ θέμα τοῦτο συζήτησις ἴσως δὲν θὰ εἶχε σκοπὸν, ἂν μὴ ὁ Arangio-Ruiz εἰς τὸ ἐσχάτως ἐκδοθὲν παρ' αὐτοῦ ἔργον³ δὲν ὑπέβαλλεν ὑπὸ νέαν ἐξέτασιν τὸ ὄλον θέμα, ἀναπτύσσων ἰδίαν ἐπ' αὐτοῦ ἄποψιν. Ἐν ὀλίγοις ἡ θεωρία τοῦ Arangio-Ruiz ἔχει ὡς ἑξῆς :

Προκειμένου περὶ τῶν P. Freib. III 29, 29α καὶ 30, οἵτινες εἶναι συνδυαστέοι πρὸς τοὺς B. G. U. 1050-1052 καὶ 1098-1101, ἀντικρούων τὸν ἐκδότην Partsch, πρεσβεύει, στηριζόμενος ἐν μέρει καὶ ἐπὶ τοῦ Kunkel, ὅτι ἡ σύνταξις δύο ἐγγράφων περὶ γάμου, περὶ τῶν ὁποίων μαρτυροῦσιν οἱ πάπυροι αὐτοί, δὲν γίνεται ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς μετατροπῆς τοῦ ἐλευθέρου γάμου εἰς τέλειον κατὰ τὸ πρότυπον τῆς «συγγραφῆς τροφίτιδος» καὶ τοῦ τελείου γάμου τοῦ αἰγυπτιακοῦ δικαίου, ἀλλ' ὅτι, ὅπως ἐπὶ τῆς «πράσεως» καὶ «συγγραφῆς ἀποστασίου» τοῦ αἰγυπτιακοῦ δικαίου ἀγοραπωλησίας ἀκινήτου καὶ τῆς ἀναλόγου «πράσεως» καὶ «καταγραφῆς» (ἀκινήτου) τοῦ παπύρου τῆς Halle, τὸ δεύτερον ἐγγράφον συνετάσσετο διὰ λόγους δημοσιότητος καὶ φορολογικούς, οὕτω καὶ τὸ δεύτερον ἐγγράφον τῶν παπύρων αὐτῶν, ἡ «συγγραφὴ συνοικεσίου» συνετάσσετο μετὰ τὸ πρῶτον ἐγγράφον, τὴν «ὁμολογίαν γάμου», ἐπὶ τῷ σκοπῷ δημοσιότητος καὶ φορολογίας. Διότι οἱ σύζυγοι προήρχοντο ἐπὶ τῷ γάμῳ εἰς περιουσιακὰς συμφωνίας, αἵτινες, ἔχουσαι ὡς ἀντικείμενον κατὰ τὸ πλεῖστον ἀκίνητα καὶ τὴν μεταβίβασιν αὐτῶν, ἔπρεπε χάριν φορολογίας νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς δημοσιότητα, μετὰ τὴν ὁποίαν ὁ γάμος ἐτελειοῦτο. Σενέπεια τούτου εἶναι, ὅτι ὁ P. Paris. (U.P.Z. 123, Chrest. II, 280) δέον νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀντικατοπτρίζων τὴν μεταξὺ τῆς συντάξεως τοῦ πρῶτου καὶ τοῦ δευτέρου ἐγγράφου ὑφισταμένην ἀβεβαίαν κατάστασιν.

Περαιτέρω (σ. 71 ἐπ.) ὑποστηρίζει ὁ Arangio-Ruiz, ὅτι καθ' ὅλην τὴν πολεμαϊκὴν περίοδον ἐξηκολούθει ὑφισταμένη πλήρης ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ αἰγυπτιακοῦ γάμου. Ὅτι κατὰ τὸ αἰγυπτιακὸν δίκαιον ἐξηκολούθουν νὰ ὑφίστανται δύο εἴδη γάμων, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ ἑλληνικὸν δίκαιον, κατὰ τὸ ὁποῖον ἐπὶ τῷ σκοπῷ δημοσιότητος κατηγορεῖσθαι ἐπὶ τοῦ γάμου δύο ἐγγράφα. Ἡ συγχώνευσις τῶν δύο διίσταμένων θεσμῶν ἐπιτυγχάνεται μόνις ἐπὶ τῆς ῥωμαϊκῆς περιόδου κατὰ συνέπειαν τῆς συγχωνεύσεως τῶν δύο στοιχείων, τοῦ αἰγυπτιακοῦ καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ. Ἡ συγχώνευσις ἔλαβε χώραν κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον. Ἐνθ' διὰ τοὺς Ἕλληνας ἡ προθεσμία, ἐντὸς τῆς ὁποίας συμφώνως πρὸς τὸ πρῶτον ἐγγράφον ἔδει νὰ συνταχθῇ τὸ δεύτερον, παρετάθη ἐπ' ἀόριστον, διὰ τοὺς Αἰγυπτίους δὲν ἐθεωρήθη ἀναγκαία ἡ μετατροπὴ

¹ P. Freib. III, σ. 15 ἐπ.

² UPZ. σ. 580 ἐπ. καὶ P. Freib. III, σ. 60 ἐπ. καὶ 63 ἐπ.

³ Persone e famiglia nel diritto dei Papiri, Milano, 1930, σ. 61 ἐπ.

τῆς «*συγγραφῆς τροφίτιδος*» (τοῦ ἐλευθέρου δηλ. γάμου) εἰς τέλειον. Εἰς τὴν συγγώνευσιν ταύτην συνέβαλε τὰ μάλιστα ἡ ῥωμαϊκὴ περὶ γάμου ἀντίληψις, καθ' ἣν διὰ τὴν ὑπαρξίν ἐγκύρου τοιοῦτου ἤρκει *maritalis affectio* καὶ *deductio uxoris in domum mariti* καὶ ὅτι ἐπομένως ἡ σύνταξις ἐγγράφου ἦτο περιττή. Τὴν μεταβατικὴν περιόδον ἀπὸ τῆς ποικιλίας τῶν ἀντιθέτων γάμων εἰς τὴν νέαν κατάστασιν ἀγράφου δηλ. καὶ ἐγγράφου γάμου ἀπεικονίζει ὁ Ρ. Οxy. 267 (=Chrest. II,281), ἐν τῷ ὁποίῳ ἡ προθεσμία, ἐντὸς τῆς ὁποίας δέον ν' ἀποδοθῆ τὸ εἰκονικῶς κατὰ τὸν *Mitteis* ὑπὸ τοῦ συζύγου συναπτόμενον δάνειον, δέον νὰ θεωρηθῆ ὡς ἀντιπροσωπεύουσα τὴν ἑλληνικὴν ἀντίληψιν περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς ἐντὸς ὠρισμένης προθεσμίας ἀντικαταστάσεως τῆς μέχρι τοῦδε ὑφισταμένης ἐν σχέσει πρὸς τὸν μεταξὺ τῶν συμβαλλομένων ὑφιστάμενον γάμον καταστάσεως δι' ἄλλης, τὸ δὲ εἰκονικὸν δάνειον ὡς στοιχεῖον καθαρῶς αἰγυπτιακόν. Ἡ τὸ πρῶτον εἰς τὸ ἐγγραφον αὐτὸ ἀπαντωμένη μνεῖα «*ἀγράφου*» γάμου δέον νὰ θεωρηθῆ ὡς σημαίνουσα τὴν γένεσιν μιᾶς ἀρχῆς νέας, καθ' ἣν δηλ. ἀπλῆ «*συνουσία*» ἤρκει πρὸς σύστασιν ἐγκύρου γάμου. Ὁ κατὰ τὸν ἐκτεθέντα τρόπον καταριζόμενος «*ἄγραφος*» γάμος διεδόθη εὐρύτατα ἐπὶ τῆς ῥωμαϊκῆς περιόδου, μεταβαλλόμενος εἰς ἐγγραφον μόνον ὡς αἰκίς προέκυπτεν ἀνάγκη πιστοποιήσεως τῆς συστάσεως προικὸς καὶ τῆς ἠθμίσεως τῶν περιουσιακῶν σχέσεων τῶν συζύγων καὶ τῶν τέκνων εἴτε ἐν ζωῇ εἴτε αἰτία θανάτου. Κατὰ ταῦτα ὁ ἄγραφος γάμος εἰς τὸ ἐξῆς ἦτο ὁ ἐν τῇ κυριολεξίᾳ «*ἀγράφως*» συνιστάμενος, ἐγγραφος δὲ ἀντιθέτως ἐκεῖνος, ἐφ' οὗ συνετάσσετο ἐγγραφον περὶ τῆς προικὸς καὶ τῶν ἄλλων περιουσιακῶν συμφωνιῶν. Ἦσαν δὲ καὶ οἱ δύο αὐτοὶ γάμοι ἀπέναντι τοῦ δικαίου ἴσοι, ἀφοῦ ὁ ἄγραφος, συνιστάμενος διὰ τῆς *deductio mulieris* ὑπαρχούσης τῆς *affectio maritalis*, ἦτο ὁμοῖος πρὸ τὸν ῥωμαϊκὸν *sine manu* γάμον, ἡ δὲ ὑπαρξίς προικὸς καὶ μόνον ἐπὶ τοῦ ἐγγράφου γάμου δὲν ἦτο δυνατόν νὰ καταστήσῃ αὐτὸν ὑπέρτερον νομικῶς τοῦ ἀγράφου. Οἱ πάπυροι C P R, 18 (= Chrest. II,84) καὶ Ρ. Οxy. 237 ἀποτελοῦσι κατὰ τὸν συγγραφέα ἀπόδειξιν τῶν ἀποψεῶν του αὐτῶν.

Παρὰ τὸν σεβασμὸν, τὸν ὁποῖον τρέφομεν πρὸς τὸν Arangio-Ruiz, δὲν δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν τὰς γνώμας του σχετικῶς πρὸς τὸν λόγον τῆς συντάξεως δύο ἐγγράφων, περὶ τῆς ὁποίας μαρτυροῦσιν ὁ Ρ. Freib. III, 29, 29α καὶ 30 καὶ B G U. 1050-1052 καὶ 1098 - 1101, ὅπως δὲν δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν καὶ τὴν γνώμην τοῦ ἐκδότου τῶν παπύρων τοῦ Freiburg Partsch¹, ἰσχυριζομένου, ὅτι πρόκειται περὶ συμφωνίας πρὸς μετατροπὴν τῆς ὁμολογίας γάμου εἰς συγγραφὴν συνοικεσίου κατ' ἀπομίμησιν τῆς συγγραφῆς τροφίτιδος καὶ τοῦ τελείου γάμου τοῦ αἰγυπτιακοῦ δικαίου. Ἄλλὰ καὶ περὶ τῆς ἐξελίξεως καὶ τῆς μορφῆς, ἣν ἔλαβεν ὁ γάμος ἐπὶ τῆς ῥωμαϊκῆς περιόδου, οὐδενὸς τῶν συγγραφέων τὰ ἐπιχειρήματα κατῳρθῶσαν νὰ μᾶς πείσουν.

Χωρὶς τὴν πρόθεσιν ἐξαντλήσεως τοῦ θέματος τὸ ὅλον ζήτημα τοῦ γάμου ἐν Αἰγύπτῳ εἶχε καθ' ἡμᾶς ὡς ἐξῆς :

Οἱ Ἕλληνες ἐλθόντες εἰς τὴν Αἴγυπτον ἔφερον μεθ' ἑαυτῶν καὶ τὸν Ἑλληνικὸν γάμον, ὅροι ἐγκύρου συνάψεως τοῦ ὁποίου ἦσαν ἡ «*ἐγγύη*» καὶ ἡ σύστασις προικὸς (*φερνής*). Σύνταξις ἐγγράφου δὲν ἀπῆρτεῖτο· ἐν ἄλλοις λόγοις ὁ γάμος κατηρτίζετο,

¹ Ἐνθα ἀνωτ. σ. 15 ἐπ. Ἐπίσης WILCKEN, UPZ., σ. 579 ἐπ.

ύφισταμένων τῶν ἄλλων προϋποθέσεων ἀγράφως¹. Εἰς τὸ γεγονός ὅμως ὅτι ἀπηρτεῖτο ἐγγύη καὶ φερνή, δὲν πρέπει ν' ἀποδίδεται, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Partsch, ἐξαιρετικὴ σημασία, διότι κατὰ βάσιν καὶ κατὰ τὰς ἀντιλήψεις τῶν Ἑλλήνων, ἡ συνουσία ἐπὶ γάμῳ ἀπετέλει τὰ πραγματικὰ συστατικὰ αὐτοῦ. Μιμούμενοι οἱ Ἑλληνας τοὺς Αἰγυπτίους, οἵτινες πᾶσαν πρᾶξιν αὐτῶν διηλώνιζον διὰ τῆς γραφῆς, ἀπέκτησαν καὶ αὐτοὶ τὴν συνήθειαν νὰ συντάσσωσιν ἔγγραφα περὶ τῶν ἐπὶ τῇ συστάσει τοῦ γάμου συντελουμένων περιουσιακῶν μεταβολῶν, ὡς εἶναι κυρίως ἡ σύστασις προικός· τὸ ἔγγραφο αὐτὸ δὲν ἦτο συστατικὸν τοῦ γάμου, ἀλλὰ συνετάσσετο ad probationem. Βεβαίως εἰς αὐτὸ ἐγένετο λόγος περὶ τοῦ συνισταμένου γάμου καὶ τῆς ἐγγύης· ἀλλὰ τοῦτο ἦτο ἀναγκαῖον, ἐφ' ὅσον ὁ γάμος ἦτο ἀναγκαῖα προϋπόθεσις ἐγκύρου φερνῆς, ἥτις κατὰ τὸ ἀττικὸν π. χ. δίκαιον, συνιστάτο συγχρόνως μὲ τὴν σύστασιν τοῦ γάμου². Ὁ ἀμιγῆς αὐτὸς ἑλληνικὸς γάμος, ἀρχαιότερον τεκμήριον τῆς διεισδύσεως τοῦ ὁποῖου ἐν Αἰγύπτῳ ἀποτελεῖ ὁ P. Eleph. 1 (= Chrest. II, 283, 311/310, π. X.), ἐξηκολούθησεν ὑφιστάμενος μέχρις αὐτῶν τῶν βωμαϊκῶν χρόνων συμπεριλαμβανομένων μὲ τὴν διαφορὰν, ὅτι ἡ ἐγγύη ἀπέναντι τῆς προικὸς κατέστη σὺν τῷ χρόνῳ στοιχεῖον ἐντελῶς δευτερεῦον³. Παράδειγμα ὁ P. Giss. 2 (173 π. X.), ἔνθα ἡ γυνὴ ἐκδίδει αὐτὴ ἑαυτὴν καὶ ὁ P. Tebt. 104 (= Chrest. II, 285, 92 π. X.), ἔνθα ἐγγύη δὲν μνημονεύεται. Τὸ γεγονός αὐτὸ δὲν ἀναιροῦσιν οἱ P. Oxy. 372 (74/75 μ. X.) P. Oxy. 496 (= Chrest. II, 287, 127 μ. X.) καὶ Oxy. 905 (170 μ. X.), εἰς οὓς μνημονεύεται ἡ ἐγγύη. Τοῦναντίον ἐνισχύουν τὴν γνώμην ταύτην, ἀποδεικνυομένου ἐν τῆς παραλλήλου ὑπάρξεως ἀμιγῶν ἑλληνικῶν γάμων μετ' ἐγγύης καὶ ἄνευ ἐγγύης, ὅτι ἡ ὑπαρξίς αὐτῆς ἦτο ἐντελῶς ἀδιάφορος. Διότι ὑφίσταντο ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι ἐξηκολούθουν ἀκόμη καὶ κατὰ τὴν προκεχωρημένην ταύτην περίοδον στερεῶς ἐχόμενοι τῶν ἑλληνικῶν παραδόσεων.

Ταῦτα μὲν καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἀμιγῶς ἑλληνικὸν γάμον.

Εἶναι ἐξ ἄλλου φανερόν, ὅτι οἱ ἐγκατασταθέντες ἐν τῇ χώρᾳ Ἕλληνας πλειστακίς συνέβαινε, μὴ εὐρίσκοντες ἑλληνίδας, ἀλλὰ καὶ ἀνεξαρτήτως τοῦ λόγου αὐτοῦ, νὰ λαμβάνωσιν αἰγυπτίας συζύγους. Ἀντιμετωπίζομεν ἐπομένως καὶ ἐκεῖ τὸ ζήτημα τῶν μικτῶν γάμων. Εἶναι λοιπὸν φυσικὸν αἰ αἰγύπτια νὰ μὴ ἦσαν πρόθυμοι νὰ συνάψωσι γάμον μετὰ ξένων, κατὰ τὸ δίκαιον τῶν ὁποίων συστατικὸν στοιχεῖον τῆς συνάψεως ἐγκύρου γάμου ἀπετέλει maritalis affectio καὶ deductio uxoris, ἔστω καὶ συνδεο-

¹ Οἱ ὄροι «ἐγγραφος» καὶ «ἄγραφος», ὡς ἀπέδειξεν ὁ Wilcken, UPZ. σ. 580, τὸ πρῶτον ἐπὶ τῆς ρωμαϊκῆς περιόδου ἀπαντῶνται. Ὁμιλοῦντες ἐπομένως ἐν τῷ κειμένῳ περὶ ἀγράφως καταρτιζομένου ἑλληνικοῦ, ἐγγράφως δὲ αἰγυπτιακοῦ γάμου, δὲν προτιθέμεθα τὸ παράπαν νὰ ἀποδώσωμεν εἰς τὴν πτολεμαϊκῆν περίοδον ὄρους, τῶν ὁποίων δὲν ἐγένετο χρῆσις.

² BEAUCHET, Histoire du droit privé de la République Athénienne, 1897, 1, σ. 274 ἐπ.

³ PARTSCH, ἔνθα ἀνωτ. σ. 17.

μένου μετ' ἐγγύης καὶ φερνῆς, καὶ ἡ ὑπαρξίς τοῦ ὁποίου κατὰ συνέπειαν δὲν ἦτο εὐαπόδεικτος. Ὁ αἰγυπτιακὸς γάμος τούναντιον, συστατικὸν τοῦ ὁποίου ἦτο τὸ ἔγγραφον, παρεῖχεν εἰς αὐτὰς ἀσφάλειαν πολὺ μεγαλυτέραν. Παρεῖχεν ἄλλως τε εἰς αὐτὰς καὶ πλείστας ἄλλας ὠφελείας, τὰς ὁποίας ἐπὶ ἐλληνικοῦ γάμου δὲν ἀπέκτων. Τοιαῦται ἦσαν αἱ διατάξεις αἱ ρυθμίζουσαι τὴν περιουσιακὴν κατάστασιν τῶν συζύγων ἐπὶ προόψει λύσεως τοῦ γάμου διαζυγίῳ ἢ θανάτῳ ἑνὸς αὐτῶν ἢ καὶ ἀμφοτέρων, περὶ τῶν ὁποίων ἐν τῷ ἐλληνικῷ γάμῳ οὐδεμίαν ἐγένετο πρόβλεψις¹. Τούτου ἕνεκα ἐρχόμενοι εἰς γάμον αἱ αἰγύπτια μεθ' Ἑλλήνων παρεκράτουν ὑπὲρ ἑαυτῶν τὸ δικαίωμα, ὅπως ἐντὸς ὠρισμένης προθεσμίας ζητήσωσι παρὰ τοῦ συζύγου, ἀναλαμβάνοντος τὴν ἀντίστοιχον ὑποχρέωσιν, ὅπως μετατρέψῃ τὸν ἐλληνικὸν εἰς αἰγυπτιακὸν γάμον². Τοιοῦτοτρόπως συνετάσσετο τὸ πρῶτον ἔγγραφον, ἡ «ὁμολογία γάμου», ἐν τῇ ὁποίᾳ ἀνεγράφοντο ὅλοι οἱ ὅροι, οἱ ὁποῖοι ἔπρεπε νὰ ἀποτελέσουν τὸ περιεχόμενον τοῦ δευτέρου ἐγγράφου, τῆς «συγγραφῆς συνοικισίου». Ἐπομένως ἡ ὁμολογία γάμου συνετάσσετο ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν τῆς μελλούσης συντάξεως τῆς συγγραφῆς συνοικισίου, τοῦ αἰγυπτιακοῦ δηλ. γάμου, διὰ τὸν ὁποῖον συστατικὸν στοιχεῖον ἦτο τὸ ἔγγραφον. Συγχρόνως ὅμως, διὰ νὰ εἶναι ἐξησφαλισμένη ἡ σύζυγος εἰς τὴν περίπτωσιν θανάτου πρὸ τῆς συντάξεως τοῦ δευτέρου ἐγγράφου, διὰ τοῦ ὁποίου ἰδρύετο γάμος κατὰ τὸ αἰγυπτιακὸν δίκαιον, συμφωνεῖτο, ὅτι μέχρις ὅτου λάβῃ χώραν τὸ γεγονός αὐτὸ θὰ ἰσχύουν προκειμένου καὶ περὶ τοῦ ἐλληνικοῦ γάμου, ὑπὸ τὰς διατάξεις τοῦ ὁποίου ἤδη συνήπτοντο διὰ τοῦ πρώτου ἐγγράφου τοῦ ἐπὶ σκοπῷ ἀναλήψεως τῆς ὑποχρέωσως συνάψεως αἰγυπτιακοῦ γάμου συντασσομένου, πλὴν τῶν ὅρων καθ' οὓς ἐγκύρως ἐθεωρεῖτο αὐτὸς συνημμένος, δηλ. τῆς ἐγγύης καὶ φερνῆς καὶ ὅλοι οἱ ὅροι τοῦ αἰγυπτιακοῦ γάμου, ἐξαιρέσει βεβαίως τοῦ ἐγγράφου ὡς συστατικοῦ στοιχείου αὐτοῦ³. Ἀντιθέτως πάλιν στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ἐθεωροῦντο ἀναγκαῖα διὰ τὴν σύναψιν ἐλληνικοῦ γάμου, ὅπως ἡ φερνή⁴, συμφωνεῖτο ὅτι θὰ ἐπανελαμβάνοντο εἰς τὸ δεῦτερον ἔγγραφον τὸ

¹ Ἡ διαφορὰ καθίσταται ἐμφανῆς ἐκ τῆς παραβολῆς τῶν διατάξεων τῶν περιεχομένων εἰς τὸν P. Eleph. 1 (= Chrest. II, 283), ὅστις διασφύζει τὸν ἀρχαιότερον ἀμιγῶς ἐλληνικὸν γάμον, καὶ τῶν διατάξεων, αἵτινες κατὰ B. G. U. 1050 (= Chrest. II, 286) δέον ν' ἀποτελέσωσι τὸ περιεχόμενον τῆς συγγραφῆς συνοικισίου, ἥτις κατὰ Partsch (ἐνθ. ἀνωτ. σ. 18, τονίζοντα τὸ περιεχόμενον τοῦ δευτέρου ἐγγράφου) ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸν αἰγυπτιακὸν τέλειον γάμον. Πρβλ. ἐπίσης καὶ τὸν πρῶτον ἐκ τῶν ἀνωτέρω παπύρων πρὸς τὸν P. Lonsdorfer I (Wien 1922).

² «Θέσθω δὲ (καὶ τὴν περὶ γάμου συγγραφὴν ἀφ' ἧς ἂν προεῖπη Εἰρήνη, ἐν ἡμέραις) χρηματιζ(ούσαις πέντε ...)» P. Freib. III, 30, 1.

³ Πρβλ. P. Freib. III 29 καὶ 30. Εἶναι εὐνόητον, ὅτι ἡ εἰς τὸ πρῶτον ἔγγραφον ἀναγραφὴ ὡς ἰσχυουσῶν ἤδη ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ ἐλληνικοῦ γάμου τῶν διατάξεων τῶν περιληφθησομένων εἰς τὸν αἰγυπτιακὸν ἦτο προαιρετικὴ. Πρβλ. π. χ. B. G. U. 1050 (= Chrest. II, 286).

⁴ Διότι νὰ μὲν ἡ προῖξ ἀποδεικνύεται ἐν χρῆσει ἐν Αἰγύπτῳ, κατόπιν τῆς δημοσιεύσεως τοῦ

συστατικὸν τοῦ αἰγυπτιακοῦ γάμου. Τούτου ἕνεκα εἰς τοὺς παπύρους τοῦ Freiburg ἀμφότερα τὰ ἔγγραφα, δηλ. ἡ ὁμολογία γάμου καὶ ἡ προβλεπομένη συγγραφὴ συνοικισίου, περιέχουν τοὺς αὐτοὺς ὅρους ὡς ὀρθότατα παρατηρεῖ, ἐναντίον τοῦ Partsch, ὁ Arangio-Ruiz¹. Ἡ γυνὴ ἤθελε νὰ εἶναι ἐξησφαλισμένη, ὅτι εἰς πᾶσαν περίπτωσιν αἱ περιουσιακαὶ σχέσεις θὰ ἦσαν αἱ αὐταί.

Ὁ P. Paris 13 (= U. P. Z, 123, σ. 580, Chrest. II, 280) σαφῶς νομίζομεν μαρτυρεῖ περὶ ὅσων ἐκθέτομεν ἀνωτέρω. Ὁ Πτολεμαῖος ἀναφέρει ἐν τῇ πρὸς τὸν ἀρχισωματοφύλακα Ποσειδώνιον ἀναφορᾷ του, ὅτι ἡ μήτηρ του Ἀσκληπιάς ὑπανδρεύθη τὸν Ἰσίδωρον, μετὰ τοῦ ὁποίου συνεφώνησε διὰ τῆς συνταχθείσης ὁμολογίας γάμου (καθ' ἣν ἔδετο αὐτῇ συγγραφὴν ὁμολογίας . . .) «θήσεσθαι αὐτῇ ἐν ἐνιαυτῷ συνοικισίου συγγραφὴν) . . .» δηλ. ὅτι ἐντὸς ἐνιαυτοῦ θὰ μετέτρεπε τὸν ἐλληνικὸν γάμον, κατὰ τοὺς κανόνας τοῦ ὁποίου εἶχον συναφθῆ, εἰς αἰγυπτιακόν. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως καὶ μέχρι τῆς μετατροπῆς «συνεῖναι αὐτοῖς ὡς ἀνὴρ καὶ γυνὴ κυριευούσης κοινῇ τῶν ὑπαρχόντων . . .» δηλ. ὡς σύζυγοι μεταξὺ τῶν ὁμοίων θὰ ἴσχυε κοινοκτημοσύνη. Πρέπει δηλ. ἐνταῦθα ἢ φράσις «κυριευούσης κοινῇ τῶν ὑπαρχόντων» νὰ θεωρῆται ὡς ἀναποσπάστως συνδεομένη μετὰ τῆς εὐθὺς προηγουμένης «συνεῖναι αὐτοῖς ὡς ἀνὴρ καὶ γυνή». Δὲν ὑπονοεῖ ἡ φράσις «μέχρι δὲ τούτου συνεῖναι αὐτοῖς ὡς ἀνὴρ καὶ γυνή», ὅτι ὁ γάμος ὁ προηγούμενος τῆς συντάξεως τῆς συγγραφῆς συνοικισίου, ἡ ὁμολογία γάμου δηλ., εἶναι εἰς ἀνώτερον ἐπίπεδον τιθεμένη τῆς αἰγυπτιακῆς «συγγραφῆς τροφίτιδος» (ἀφοῦ ῥητῶς ἀναφέρεται, ὅτι οἱ συζῶντες ἔδει νὰ θεωρῶνται ὡς ἀνὴρ καὶ γυνή), ἥτο ἐν τούτοις γάμος κατώτερος τῆς συγγραφῆς συνοικισίου, ὅπως πρεσβεύει ὁ Partsch², ἀλλ' ὅτι μέχρι τῆς στιγμῆς τῆς συστάσεως τοῦ ἔγγραφου αἰγυπτιακοῦ γάμου θὰ εἶναι ἀνὴρ καὶ γυνή, θὰ θεωρῶνται δηλ., ὡς συζῶντες ἐν γάμῳ κατὰ τοὺς κανόνας τοῦ ἐλληνικοῦ δικαίου, μὲ τὴν προσθήκην, ὅτι κατὰ τὸ διάστημα αὐτό, ὅπως καὶ ἐπὶ τοῦ αἰγυπτιακοῦ θὰ ἰσχύη μεταξὺ αὐτῶν κοινοκτημοσύνη: «κυριευούσης κοινῇ τῶν ὑπαρχόντων»³. Διὰ τοῦτο παραπονεῖται ὁ Πτολε-

P. Lonsdorfer I, ἀπὸ τοῦ 380 π. X. καὶ κατὰ τὸν MÖLLER (Zwei ägyptische Eheverträge aus vorsaitischer Zeit, σ. 21 σημ. 2) οἱ αἰγύπτιοι παρέλαβον τὴν συνήθειαν τῆς συστάσεως προικὸς ἀπὸ τοὺς ἐν τῇ χώρᾳ ἐγκατεστημένους σημίτας ἀποίκους, πλὴν ἀλλ' ὅμως ἀπὸ τῆς ἐλληνικῆς καταλήψεως ἀπαντᾶται εἰς τὰ γαμήλια αἰγυπτιακὰ συμβόλαια μετὰ σταθερότητος πολιτευομένη. Πρβλ. MÖLLER ἔνθ. ἀνωτ. σχῆμα V-VI καὶ Frese, aus dem gräkoägyptischen Rechtsleben, Leipzig, 1909, σ. 46, καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲν ἄπορον, ὅτι εἰς τοὺς ἀνωτέρω παπύρους συμφωνεῖται ἢ ἐπανάληψις τῆς περὶ προικὸς διατάξεως εἰς τὸ δεύτερον ἔγγραφον τὸ συνιστῶν τὸν αἰγυπτιακὸν γάμον.

¹ Ἐνθ. ἀνωτ. σ. 70.

² Ἐνθ. ἀνωτ. σ. 29/21.

³ Περὶ τοῦ ὅτι ἡ κοινοκτημοσύνη ἦτο θεσμὸς τοῦ αἰγυπτιακοῦ δικαίου, πρβλ. ARANGIO-RUIZ, Lineamenti del sistema contrattuale nel diritto dei Papiri, 1928, σ. 13/14 καὶ τοὺς αὐτόθι παραπεμπομένους.

μαῖος, ὅτι οἱ συγγενεῖς τοῦ Ἰσιδώρου ὄχι μόνον ἀρνοῦνται νὰ τοῦ ἀποδώσουν τὴν φερνὴν τῆς μητρός του (οὐκ ἀναπέμφαντες φερνὴν) ἀλλ' ὅτι καὶ «ἐπελθόντες . . . ἐπὶ τὰ καταλειμμένα ὑπάρχοντα καὶ ἀντιποιησάμενοι κρατοῦσιν . . .» δηλ. κατακρατοῦσι καὶ τὴν ἄλλην του κληρονομίαν ἐκ τῆς μητρός, ἡ ὁποία θὰ συνίστατο ἐκ τῆς μερίδος τῆς μητρός του ἐπὶ τῶν κοινοτήτων. Τὸ κόμμα δὲν πρέπει νὰ τεθῆ μετὰ τὴν λέξιν «ἀντιποιησάμενοι», ἀλλὰ μετὰ τὸ ῥῆμα «κρατοῦσιν». Δηλ. «κρατοῦσιν» τὰ καταλειμμένα ὑπάρχοντα καὶ δὲν ἀναπέμπουν τὴν φερνὴν. Ἡ καὶ ν' ἀπαλειφθῆ ἐντελῶς τὸ κόμμα, ὁπότε τὸ ῥῆμα «κρατοῦσι» ἀναφέρεται καὶ εἰς τὴν προηγούμενην καὶ ἐπομένην φράσιν συνδέον ταύτας. Ὁ πάπυρος ἐπομένως αὐτὸς δὲν ἐμφανίζει τὴν ἀβεβαίαν κατάστασιν, ἣτις ὑφίστατο κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα τὸ μεσολαβοῦν μεταξὺ τῶν ἐπὶ σκοπῷ δημοσιότητος συντασσομένων δύο ἐγγράφων, ὅπως πρὸς βεβαίει ὁ Arangio-Ruiz¹, ἀλλὰ τούναντίον τὴν βεβαίαν κατάστασιν, ἣτις ἐδημιουργεῖτο διὰ τῆς ἐν τῇ ὁμολογίᾳ γάμου καταχωρήσεως συμφωνιῶν ρυθμιζουσῶν περυσιακὰς σχέσεις τῶν συζύγων, αἵτινες ἔδει νὰ ἰσχύσωσι μεταξὺ αὐτῶν καὶ πρὸ τῆς συνάψεως τοῦ κατὰ τὸ αἰγυπτιακὸν δίκαιον γάμου, ἡ προσβολὴ τῶν ὁποίων ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ παπύρου αὐτοῦ μαρτυρουμένην δικαστικὴν ἐνέργειαν.

Δὲν δύναμαι νὰ ἐννοήσω διατὶ ἡ σύνταξις τοῦ δευτέρου ἐγγράφου, ἀν ὑποτεθῆ, ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ Arangio-Ruiz, ὅτι ἐλάμβανε χώραν ἐν τῷ σκοπῷ δημοσιότητος τῆς μετὰ τὸν γάμον συνδεομένης μεταβιβάσεως ἀκινήτων, θὰ ἔπρεπε νὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τῆς συζύγου μόνον τὴν θέλησιν, ὅπως μαρτυροῦσιν οἱ P. Freib. 29 καὶ 30 ὀρθῶς συμπληρωθέντες ὑπὸ τοῦ Partsch². Εἰς τοὺς ἐξ Ἀμπουσίρ-έλ-Μαλλικ παπύρους τοῦ Βερολίνου (B. G. U. 1050 - 1052 καὶ 1098 - 1101), ἀναγομένους εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Αὐγούστου, τὸ δευτερον ἐγγράφον (ὁ αἰγυπτιακὸς γάμος καθ' ἡμᾶς) συντάσσεται εὐθὺς ὡς ἠθέλειν ἀπαιτῆσαι τοῦτο ὁ εἰς ἐκ τῶν δύο συζύγων, ὅχι ἡ σύζυγος μόνον: «θέσθαι (δ)ὲ αὐτοὺς καὶ τὴν ἐφ' ἱεροθυτιῶν περὶ γάμου συγγραφὴν ἐν ἡμέραις χρηματιζούσης πέντε ἀφ' ἧς ἀν ἀλλήλοις προείπωσιν . . .» (B. G. U. 1050 = Chrest. II, 286, στίχ. 24 ἐπ.). Τὸ γεγονὸς ὅμως αὐτὸ δέον ν' ἀποδοθῆ εἰς τὴν ἐπὶ τῆς ῥωμαϊκῆς περιόδου ἐπελθοῦσαν συγχώνευσιν τῶν δύο στοιχείων, τοῦ ἐλληνικοῦ καὶ τοῦ αἰγυπτιακοῦ καί, δοθέντος ὅτι συνεπείᾳ τοῦ γεγονότος αὐτοῦ ὁ ἐλληνικὸς γάμος εἶχεν ἀποδεχθῆ εἰς τοὺς κόλπους του πλείστας διατάξεις περιουσιακοῦ περιεχομένου ἰδίας τοῦ αἰγυπτιακοῦ, ἀπετέλει πλέον κοινὸν συμφέρον ἀμφοτέρων τῶν συζύγων ἢ πραγματοποίησις τῆς μετατροπῆς τοῦ ἐλληνικοῦ γάμου εἰς αἰγυπτιακὸν εἰς ἐκτέλεσιν συμφωνίας

¹ *Personae e famiglia*, σ. 71. Ἄλλως τε ποίου εἶδους ἀβεβαία κατάστασις ὑφίστατο, ἀφοῦ ὑπῆρχε καὶ υἱὸς πρὸ τῆς συντάξεως τοῦ δευτέρου γάμου γεννηθεὶς διεκδικῶν δὲ τὴν κατακρατούμενην προῖκα καὶ τὴν ἄλλην περιουσίαν τῆς μητρός, ὑφίστατο δὲ καὶ προῖξ!

² Τὴν ὀρθότητα τῆς συμπληρώσεως ἐπιβεβαιεῖ ὁ WILCKEN, P. Freib. III, σ. 60 ἐπ. καὶ 63 ἐπ.

γενομένης κατὰ τὴν σύναψιν τοῦ γάμου κατὰ τὸ ἐλληνικὸν δίκαιον. Δὲν νομίζομεν, ὅτι ὁ Partsch καὶ ὁ Arangio-Ruiz ἐπιτυχάνουσι νὰ ἀποδώσωσιν ἐν ἀκριβεῖα τὰ πραγματικῶς ἰσχύσαντα ἐπὶ γάμου κατὰ τοὺς παπύρους τοῦ Freiburg καὶ τοῦ Βερολίνου, διότι μᾶς εἶναι δύσκολον νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἀφ' ἑνός, οἱ ἔλληγες ἀντὶ νὰ προσπαθήσουν νὰ προσελκύσουν πρὸς ἑαυτοὺς καὶ τὰς ἐλληνικὰς περὶ γάμου ἀντιλήψεις τοὺς αἰγυπτίους τοῦναντίον ἔσπευσαν αὐτοὶ ν' ἀπομιμηθῶσι τὸν αἰγυπτιακὸν ἐλεύθερον γάμον (Partsch), ἐνῶ ἀπὸ τῆς ἄλλης πλευρᾶς δὲν βλέπομεν, πῶς ἡ σύνταξις τῆς συγγραφῆς συνοικισίου συντασσομένη ἐπὶ τῷ σκοπῷ δημοσιότητος, ἐξ ἧς καὶ τὸ κύρος τοῦ γάμου ἐξηρτάτο (Arangio-Ruiz), ἠδύνατο νὰ λάβῃ χώραν μετὰ προθεσμίαν ἐξαρτωμένη ἐκ τῆς αὐθαιρεσίας εἴτε τοῦ ἑνός μόνον κατ' ἀρχάς, εἴτε τοῦ ἑνός ἐκ τῶν δύο συζύγων βραδύτερον καὶ δὲν ἔπρεπε ἡ καταγραφὴ νὰ λάβῃ χώραν εὐθύς ἅμα τῇ ἀναλήψει τοῦ συζυγικοῦ βίου ὑπὸ τῶν συζύγων! Διατὶ θὰ ἐδέχετο εἴτε ὁ εἷς εἴτε ὁ ἄλλος σύζυγος ἐπὶ τινὰ χρόνον ἀπλῶς νὰ συζῶσι καὶ πῶς ἦτο δυνατόν τὸ κράτος ν' ἀφήσῃ νὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν αὐθαιρεσίαν τῶν συζύγων ἢ ἐπὶ δημοσιότητι καταγραφῆ τοῦ γάμου, ἀφοῦ ἡ καταγραφὴ, ἀποβλέπουσα κυρίως εἰς τὰς μεταβιβάσεις ἀκινήτων συμφωνουμένας ἐπὶ τῷ γάμῳ, ἔθιγεν ἀμέσως τὰ συμφέροντα αὐτοῦ;

Παραδείγματα γάμων συναφθέντων ὑπὸ ἐλλήνων μετ' αἰγυπτίων, κατὰ τὸ αἰγυπτιακὸν δίκαιον ἔστρωσαν οἱ P. Louvre παρὰ Revillont, *Rev. Egypt* I, Πίναξ 4 καὶ 5 (226/7 π. X.), P. dem. Cairo 30688 (147/6 π. X.), P. dem. Rylands 27 (108/101 π. X.), P. dem. Strass. 43 (103/2 π. X.), ἅπαντες ἐν αἰγυπτιακῇ διαλέκτῳ¹.

Οὕτω καθ' ὅλην τὴν ποτολεμαϊκὴν περίοδον ἐξηκολούθησαν διῆσταμένοι ἀλλήλων ὁ αἰγυπτιακὸς γάμος καὶ ὁ ἐλληνικός². Διὰ τὸν πρῶτον τὸ ἔγγραφον ἀποτελεῖ συστατικὸν στοιχεῖον· διὰ τὸν δεύτερον οὐχί³. Τὸ γεγονὸς ὅμως αὐτὸ δὲν ἀποκλείει τὴν ἐν τῷ αἰγυπτιακῷ γάμῳ ἀποδοχὴν στοιχείων ξένων πρὸς αὐτὸν καὶ ἡραμισμένων ἐκ τοῦ ἐλληνικοῦ, ὅπως πρὸ παντὸς ἐξ ἀντιθέτου δὲν ἀποκλείεται καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ ἐλληνικοῦ ἀποδοχὴ στοιχείων ἐκ τοῦ αἰγυπτιακοῦ, περιουσιακῆς φύσεως, περὶ τῶν ὁποίων συνετάσσετο ἔγγραφον ad probationem. Οὕτω οἱ P. Archiv 3, 387 (= Chrest. II, 284) τοῦ 2^{ου} αἰῶνος π. X. P. Tebt. 104 (= Chrest. II, 285) 92 π. X, P. Oxy. 372 (74/5 μ. X.) P. Oxy. 496 (= Chrest. II, 287) 127 μ. X. P. Oxy. 905, (170 μ. X.) ἀποτελοῦσι μὲν ἔγγραφα, ἐξ ὧν ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ γάμος ἔχει συσταθῆ κατὰ τὸ ἐλληνικὸν δίκαιον, ἀλλὰ ἐπὶ τῶν ὁποίων πλεῖσται διατάξεις περιουσιακῆς φύσεως εἶναι εἰλημμένα ἐκ τοῦ αἰγυπτιακοῦ γάμου. Ὁ πρῶτος πάπυρος περιέχει διατάξεις ὡς: «... μηδὲ τῶν ὑπαρχόντων μηδὲν (ἀ)λλοτριοῦν ἄνευ τοῦ ἐπιγραφῆναι τὴν Ἀρσι-

¹ MÖLLER, Zwei ägyptische Eheverträge aus vorsaitischer Zeit, Berlin, 1918, σ. 30-31.

² Οὕτω ARANGIO-RUIZ, ἔνθ. ἀνωτ. σ. 71.

³ Ἄλλως, ARANGIO-RUIZ, ἔνθ. ἀνωτ. σ. 72.

νόην βεβαιώτριαν ,» «ἐὰν δὲ Ἐρωσινὴ ἐκοῦσα βούληται ἀπαλλάσσεσθαι ἀπὸ Μενεκράτους, ἀ(π)οδοὺς αὐτῇ Μενεκράτης τὴν φερρὴν ἀπλήν», «ἐὰν δέ τις αὐτῶν ἀνθρώπιον πάθη . . . ἔστω τὰ καταλειπόμενα ὑπάρχοντα τοῦ ζῶντος αὐτῶν καὶ τῶν τέκνων»· ὁ δεύτερος διατάξεις περὶ κοινοκτημοσύνης· ὁ τρίτος, τέταρτος καὶ πέμπτος διαφόρους διατάξεις περιεχούσας συμφωνίας αἰτία θανάτου, φανερούσας, νομίζομεν, αἰγυπτιακὴν τὴν προέλευσιν. Ἀπλῆ ἀντιπαραβολὴ πρὸς τὸν P. Eleph. 1 (= Chrest. II, 283) ἀρκεῖ ν' ἀποδείξῃ τὴν ὀρθότητα τῶν ἀνωτέρω παρατηρήσεων.

Ἡ προσέγγις λοιπὸν τοῦ αἰγυπτιακοῦ καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ γάμου ἐπῆλθεν ἐπὶ τοῦ περιουσιακοῦ πεδίου, ἐνῶ κατὰ τὰ ἄλλα οἱ δύο ἀντίθετοι θεσμοὶ παρέμενον κεχωρισμένοι ἀλλήλων, τοῦ αἰγυπτιακοῦ γάμου ἀπαιτοῦντος, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν ἑλληνικόν, τὴν σύνταξιν ἐγγράφου, ἵνα θεωρηθῆ ἔγκυρος. Ἐξ ἄλλου, ὡς ἐλέχθη, ἡ ἐγγύη ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ γάμου εἶχε παύσει νὰ θεωρηθῆ ὡς συστατικὸν στοιχεῖον τοῦ γάμου ἀπαντωμένη ἀραιότατα.

Τὴν κατάστασιν αὐτὴν παρουσίαζεν ὁ γάμος, ὅταν οἱ Ῥωμαῖοι ἦλθον καὶ κατέλαβον τὴν Αἴγυπτον.

Διὰ τὴν ἀντίληψιν τῶν Ῥωμαίων γάμος γραπτῶς συνιστάμενος ἦτο πρᾶγμα ἐντελῶς ἀκατανόητον. *Maritalis affectio* καὶ *deductio uxoris in domum mariti* ἦσαν τὰ δύο μοναδικὰ προαπαιτούμενα συνάψεως ἐγκύρου γάμου *sine manu* κατὰ τὸ Ῥωμαϊκὸν δίκαιον, ὅστις ἦτο καὶ τὸ ἐπικρατοῦν εἶδος γάμου μεταξὺ τῶν Ῥωμαίων, καθ' ἣν ἐποχὴν κατέλαβον τὴν Αἴγυπτον¹. Ἄλλ' ἀκατανόητος ἦτο δι' αὐτοὺς καὶ ἡ στάσις τῶν ἐλλήνων ἀμφιρροπόντων μεταξὺ τοῦ ἐγγράφως καταρτιζομένου αἰγυπτιακοῦ γάμου καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ, πρὸς τὸν ὅποιον ἡ γραφὴ ὡς συστατικὸν στοιχεῖον ἦτο ξένη.

Γάμον ἄγραφον ἀπεκάλεσαν οἱ Ῥωμαῖοι τὸν Ῥωμαϊκὸν καὶ τὸν ἑλληνικὸν γάμον, διὰ τὴν ἔγκυρον σύναψιν τῶν ὁποίων τὸ ἔγγραφον ἦτο ξένον. Ὁ Αἰγυπτιακὸς ἦτο ὁ ἄλλος γάμος, ὁ «ἔγγραφος», ἀντίθετος πρὸς τοὺς ἄλλους δύο λόγῳ τοῦ ὅτι πρὸς ἔγκυρον σύναψιν αὐτοῦ ἀπηγεῖτο ἔγγραφον.

Δύο εἶδη γάμων ἐπομένως καὶ τώρα. Ὁ εἷς, ὁ ἄγραφος, ὁ ἑλληνορρωμαϊκός, ὁ ἄλλος, ὁ ἔγγραφος, ὁ αἰγυπτιακός. Προαπαιτούμενα ἐγκύρου συνάψεως τοῦ ἐνός *maritalis affectio* καὶ *deductio uxoris in domum mariti*, προαπαιτούμενα τοῦ ἄλλου σύνταξις ἐγγράφου καὶ ἄλλοι τινὲς ὅροι. Ὅτι δ' ἐπὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς περιόδου ὑφίσταται ὁ αἰγυπτιακὸς γάμος ἐκ παραλλήλου πρὸς τὸν Ῥωμαϊκὸν καὶ τὸν ἑλληνικόν, ἀποδεικνύει ἐπαρκῶς νομίζω ὁ ὑπὸ τοῦ Boak δημοσιευθεὶς πάπυρος (S B III, 7260) ἀναγόμενος εἰς τὸ ἔτος 42 μ.Χ. καὶ περισφύζων «συγγραφὰς τροφίτιδας».

¹ Πρβλ. CORBETT, *The Roman law of marriage*, Oxford 1930, σ. 90, ἐπ. ἐνθα περὶ γάμου *sine manu* ἐν γένει.

Δὲν πρέπει νὰ ξενίσῃ τὸ γεγονός, ὅτι τὸν μὴ αἰγυπτιακὸν γάμον ἀποκαλοῦμεν ἑλληνορωμαϊκόν, ὅτι πραγματευόμεθα περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ ῥωμαϊκοῦ γάμου ὡς ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ γάμου. Διότι ὁ ἑλληνικὸς γάμος ἀπαλλαγείς τῆς ἐγγύης ὡς συστατικοῦ αὐτοῦ στοιχείου, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, καὶ θεωρούμενος ὡς ἐγκύρως συνιστάμενος διὰ τῆς μὲ πρόθεσιν γάμου συνουσίας, ἐταυτίσθη σχεδὸν πρὸς τὸν ῥωμαϊκὸν καὶ ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν ἀκάμπτων ῥωμαϊκῶν ἀντιλήψεων αἰ ἀρχαί, ὡφ' ὧν διείπετο, ἀνεζωογονήθησαν.

Οὐδὲν ἄπορον λοιπόν, ὅτι ἐπὶ τῆς ῥωμαϊκῆς περιόδου εἶς τινὰς παπύρους, οἱ ὅποιοι οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἀπλᾶ προικοσύμφωνα, ὅπως ὁ P. 1045 (154 μ. X.), ἀναφέρεται, ὅτι οἱ σύζυγοι συμβιοῦσιν ἐν ἀγράφῳ γάμῳ. Μνημονευομένου τοῦ ἀγράφου γάμου οὐδὲν ἕτερον ἐπιζητεῖται ἢ νὰ δηλωθῇ ὅτι ὁ γάμος, ἐφ' ᾧ συνιστᾶται ἢ προἴξ, ἐτελέσθη κατὰ τὸ ἑλληνικὸν ἢ τὸ ῥωμαϊκὸν δίκαιον καὶ ὄχι κατὰ τὸ Αἰγυπτιακόν¹.

¹ Ὅτι ὁ γάμος ὁ εἰς τοὺς παπύρους τῆς ῥωμαϊκῆς περιόδου ὡς «ἀγραφος» περιγραφόμενος ἦτο κατὰ κυριολεξίαν ἀγραφος, ὡς ὁ de RUGGIERO πρὸ δεκαετηρίδων ἤδη ὑπεστήριξε (Studi papirologici sul matrimonio e sul divorzio nell' Egitto greco-romano, Roma, 1903 καὶ Nuovi documenti per la storia del matrimonio e del divorzio nell' Egitto greco-romano Pisa, 1908), ἀρκεῖ νὰ πείσῃ ἀπλῆ μελέτη τοῦ γράμματος καὶ τοῦ πνεύματος τῶν σχετικῶν παπύρων. Ὁ πάπυρος B. G. U. 1045 (154 μ. X.) διαλαμβάνει: «Ὁμολογεῖ Ἐρμῆς . . . τῆ (προούση) καὶ συν(ού)ση) αὐτῶ ἀγρά-φως γυ(ν)αι(κί) Ἰσιδώρα . . . ἔχεν παρ' αὐ-τῆς ἐφ' ἐ(αυ)τι(ῆς) ἐπι(άλαι τὴν φερ)νήν . . . Συμβιο(ύ)τωσαν οὖν ἀλ-λήλοις . . . καθότι(ι) καὶ πρότε-ρον . . .»

Ἐδῶ ὁ Ἐρμῆς ὁμολογεῖ ἀπλούστατα, ὅτι ἐλθὼν εἰς γάμου κοινωνίαν ἀγράφως (οὐχὶ δηλαδὴ κατὰ τὸν αἰγυπτιακὸν τύπον, καθ' ἡμᾶς, ὅστις ἀπαιτεῖ ἔγγραφον), ἔλαβεν ἤδη, ὅτε συνήθη ὁ γάμος, (ἐπι πάλαι . . .) τὴν προῖκα. Ἡ φράσις «συμβιοῦτωσαν ἀλλήλοις καθότι καὶ πρότερον» ἀναφέρεται βεβαίως εἰς γεγονός προηγούμενον, ὄχι ὅμως διὰ νὰ διαστείλῃ τὴν προηγούμενην συμβίωσιν ἀπὸ ἐκείνην ἢ ὅποια δῆθεν εἰς τὸ ἐξῆς ἐγκαινιάζεται, ἀλλὰ διὰ νὰ καταδηλώσῃ τὴν συνέχειαν τῆς ἔκτοτε ἐξακολουθούσης τοιαύτης καὶ οὐσης ἀγράφου. Τί φυσικώτερον, προκειμένου μάλιστα νὰ ρυθμισθῇ ἀμέσως παρακάτω (στιχ. 21 ἐπ.) ἡ τύχη τῆς προικὸς μετὰ τὴν λύσιν τοῦ γάμου. (Ἐὰν δὲ διαφορᾶς αὐτοῖς γενομένης χωρίζονται . . .) νὰ προταχθῇ, ὅτι θὰ ἐξακολουθήσουν νὰ συζῶσιν οἱ σύζυγοι, ὅπως καὶ μέχρι τοῦδε, τῆς διαζεύξεως προβλεπομένης ὡς γεγονότος ἐξαιρετικοῦ καὶ διὰ τοῦτο διασταλτέου ἐν τῷ ἐγγράφῳ; Ἢ συμβιοῦν, λέγει τὸ ἔγγραφον, εἰς τὸ ἐξῆς ἀμέμπτως; ἐὰν ὅμως συμβῇ νὰ διαζευχθῶν, ἢ προἴξ θὰ περιέρχεται κ.λ.π. Τί ἄλλο εἶναι ὁ πάπυρος αὐτός παρὰ ἀπλοῦν προικοσύμφωνον; ὁ P. Oxy. II, 267 (36 μ. X.), περὶ τοῦ ὁποίου ἐπραγματεύθημεν ἐν τῷ κειμένῳ, καὶ διαλαμβάνων «ἐπεὶ δὲ συνέσμεν-ἀλλήλοις ἀγράφω (ς) προσομολογῶ ἐὰν ὡσαύτως ἐκ διαφορᾶς ἀπ(αλλαγ)ῶμεν ἀπ' ἀλλή(ω)ν ἐν-κύου σ(ο)ῦ οὐση(ς) ἕως ἂν σοι . . .» δὲν ἀναιρεῖ τὸ γεγονός αὐτό. Διότι τίποτε ἄλλο δὲν διαλαμβάνει ἢ μίαν περιουσιακῆς φύσεως συμφωνίαν τῶν συζύγων διὰ τὴν περίπτωσιν διαζυγίου κωφορούσης τῆς συζύγου καὶ γενομένην ἀκριβῶς, διότι ὁ γάμος εἶχε συσταθῆ ἀγράφως, πράγμα ὅπερ δὲν θὰ ὑπῆρχεν ἀνάγκη νὰ συμβῇ, ἂν ὁ γάμος εἶχε συναφθῆ ἔγγράφως, δηλαδὴ κατὰ τὸ αἰγυπτιακὸν δίκαιον, καὶ καθ' ὃν αἰ περιουσιακαὶ συμφωνία καταλεπτῶς κατεγράφοντο εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ συστατικὸν τοῦ γάμου ἔγγραφον. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν P. Lips. 41 (= Chrest. II, 300) τοῦ 2ου ἡμίσεος τοῦ τετάρτου αἰῶνος λέγεται καὶ ἐκεῖ ἀπλούστατα, ὅτι

Δὲν δυνάμεθα διὰ τοῦτο νὰ δεχθῶμεν τὴν γνώμην τοῦ Arangio-Ruiz¹, ὅτι ἐπὶ τῆς ῥωμαϊκῆς περιόδου ἢ προσέγγις τῶν αἰγυπτιακῶν καὶ ἑλληνικῶν περὶ γάμου ἀντιλήψεων ἐπῆλθε διὰ τῆς συγχωνεύσεως τῆς ὁμολογίας γάμου καὶ τῆς συγγραφῆς τροφίτιδος εἰς ἓνα θεσμόν νέον, τὸν ἄγραφον γάμον, συμβάλλοντος καὶ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ ἀνάγκη συντάξεως ἐγγράφου κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν προκειμένου περὶ τῶν δύο αὐτῶν εἰδῶν γάμου ἔπαυσε νὰ θεωρῆται γεγονὸς ἀναγκαῖον καὶ ὑπὸ τὴν ὄψιν τῶν ῥωμαϊκῶν ἀντιλήψεων, καθ' ὅς maritalis affectio καὶ deductio uxoris ἤρκει πρὸς ἔγκυρον σύναψιν γάμου. Εἶναι ἐντελῶς ἀπίθανον, ὅτι οἱ ῥωμαῖοι, ἔχοντες πρὸς τοὺς αἰγυπτίους ἀντιλήψεις ῥιζικῶς ἀντιθέτους καὶ στεροῦς ἐχόμενοι ὡς γνωστὸν αὐτῶν, συνέβαλον ὅπωςδῆποτε εἰς τὴν διὰ συμβιβασμῶν καὶ συγχωνύσεων δημιουργίαν νέας καταστάσεως συμβιβαστικῆς τὰς ἀντιθέσεις. Λογικώτερον διὰ τοῦτο εἶναι νομίζω νὰ δεχθῶμεν, ὅτι προέβησαν εὐθέως εἰς τὴν διακλήρῳξιν τῆς ἀντιθέσεως αὐτῶν πρὸς τὰς αἰγυπτιακὰς ἀντιλήψεις, τονίζοντες ὅτι ὁ ἰδικὸς τῶν γάμος, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν αἰγυπτιακόν, ἦτο ἄγραφος, ἀναρριπίζοντες οὕτω καὶ τὰς ἑλληνικὰς περὶ γάμου ἀντιλήψεις, αἵτινες πρὸς τὰς ἰδικὰς τῶν εἶχον πλεῖστα τὰ κοινά. Διὰ τοῦτο δὲν δυνά-

ὁ κουράτωρ ἐνέκρινε τὴν τέλει τοῦ γάμου ἀγράφως, δηλ. ἄνευ ἐγγράφου, κατὰ τοὺς ἑλληνορωμαϊκοὺς καὶ ὄχι τοὺς αἰγυπτιακοὺς κανόνας. Ἄλλὰ καὶ ὁ BGU. 183 (= Chrest. II, 383, 85 μ. X.) καὶ αὐτὸς ὑποστηρίζει τὴν περὶ ἀγράφου θεωρίαν. Ἐδῶ οἱ σύζυγοι εἶναι καὶ ἀδελφοί. "Ὅτε ἡ μήτηρ ἀπεφάσισε νὰ διανεῖμῃ τὴν περιουσίαν τῆς, ἀνεγράφη εἰς τὸ ἔγγραφον καὶ ἡ ἡδῆ συσταθεῖσα πρὸ τῆς πράξεως αὐτῆς προῖξ καὶ τοῦτο ἵνα διευκολύνῃ τὸν ἀπομερισμόν. Δὲν πρόκειται ἐπομένως ἐδῶ περὶ γάμου μεταβαλλομένου εἰς ἔγγραφον, ἀλλὰ περὶ ἀπλῆς συγγραφοδιαθήκης, καθ' ἣν μνημονευομένης τῆς συσταθείσης προικὸς γίνεται μνεία τοῦ ὑφισταμένου ἀγράφως γάμου. Καὶ οἱ πάπυροι αὐτοὶ εἶναι οἱ μόνοι σχεδὸν μνημονεύοντες ῥητῶς περὶ ἀγράφου γάμου. (WENGER, aus Novellenindex und Papyruswörterbuch, München, 1928, σ. 70 ἐπ.). "Ὅμοιος πρὸς τὸν τελευταῖον ὁ BGU. 251.

"Ἄλλοι πάπυροι ὡς οἱ BGU. 252 (98 μ. X.), CPR. 24 (= Chrest. II, 288, 136 μ. X.) CPR. 27 (Chrest. II, 289, 190 μ. X.), PSJ., 36a (11 - 19 μ. X.), P. RyI II, 154 (66 μ. X.) εἶναι φανερόν ὅτι περιέχουσιν ἢ ἀπλᾶ προικοσύμφωνα ἢ συγγραφοδιαθήκας, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς συντάξεως τῶν ὁποίων γίνεται μνεία καὶ περὶ τῆς συσταθείσης προικὸς κλπ. Πρὸς ὑποστήριξιν θεωρίας περὶ ἀγράφου γάμου κλπ. δὲν δύνανται νὰ χρησιμεύσωσι. «Ὁμολογεῖ Χαιρήμων Σισοῖι ἔχειν παρ' αὐτοῦ ἐπὶ τῆ (ι αὐτοῦ θυγατρὶ προούση(ι) κ(αι) συνούση(ι) του Χα(ιρή)μονος) γυναικὶ (Θαι)σαρίων φερνῆς (ἀργυρίου) ἐπισήμου δραχμᾶς P. RyI. II, 154) ἢ «Ὁμολογεῖ Φιλώ-τας τοῦ δεῖνα Πέρσης τῆς ἐπιγονῆς τῆ προ-ούση αὐτοῦ γυν(αικὶ) Ταπετερομούθι Φαήσιος, — μετὰ κυρίον Ἡ(ρα)κλειδὸν τοῦ Δορῶνος — ἀπέχειν παρ' αὐτῆς ἐφ' ἐαυτῆ φερνῆν ἀργυρίου δραχμᾶς ἐκ(α)τὸν χωρὶς παραφέρων», (PSJ. 36a, II - 19 μ. X.) εἶναι συμβόλαια, τὰ ὅποια μόνον προικοσύμφωνα δύνανται νὰ εἶναι. Καὶ ὁ WENGER, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 66 ἐπ., καὶ ὁ κρίνας αὐτὸν KÜBLER (Zeits. Sav. Stif R. A, 50, 1930, σ. 619 ἐπ.), εἰ καὶ μετὰ τινος δισταγμοῦ, προσχωροῦσι πλέον εἰς τὴν περὶ ἀγράφου ἐν τῇ κυριολεξίᾳ θεωρίαν, ἀδιστακτικῶς δὲ ὁ ARANGIO-RUIZ, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 75 (ὄχι βεβαίως ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τὴν ἐν τῷ κειμένῳ ὑποστηριζομένην).

¹ Ἐνθ. ἀνωτ. σ. 72.

μεθα να δεχθῶμεν τὴν ἐρμηναίαν, ἣν ὁ Arangio-Ruiz¹ δίδει εἰς τὸν περίπτυστον P. Oxy. 267 (= Chrest. 267 II, 281, 36 μ. X.), τὸν ὅποιον θεωροῦμεν ὡς ἔγγραφον συστάσεως δανείου ὑπὸ τῆς συζύγου πρὸς τὸν σύζυγον κατὰ τὴν ἤδη ὑπὸ τοῦ de Ruggiero² πρὸ δεκαετηρίδων δοθεῖσαν λογικὴν ἐρμηναίαν. Ἡ ἐξήγησις ἰδίως τὴν ὁποίαν δίδει ὁ Arangio-Ruiz εἰς τὴν ὑποχρέωσιν τὴν ἀναλαμβανομένην ὑπὸ τοῦ συζύγου πρὸς ἐπιστροφήν ἐντὸς πενταμήνου προθεσμίας τῆς ὑπὸ τύπον εἰκονικοῦ δανείου προικὸς μετὰ πεντάμηνον καὶ τὴν ὁποίαν θεωρεῖ ὡς ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἀντίληψιν, ὅτι ὁ ἤδη ὑφιστάμενος μεταξὺ τῶν συζύγων δεσμὸς τοῦ ἀγράφου γάμου ἔδει νὰ μετατραπῇ εἰς δεσμὸν στερεώτερον, ἄρδην νομιζῶ ἀντιτίθεται πρὸς τὴν ἐν τέλει τοῦ παπύρου περιεχομένην καὶ μετὰ 7 ὄλα ἔτη γενομένην δήλωσιν ἐκ μέρους τοῦ συζύγου, ὅτι ἔλαβε τὰ παρὰ τοῦ συζύγου ὀφειλόμενα, τὰ ὅποια ἔπρεπε νὰ ἔχη ἤδη εἰσπράξει πέντε μόλις μῆνας μετὰ τὴν σύναψιν τοῦ δανείου. Οὐδὲ δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν, ὅτι ἡ γυνὴ ἐδέχθη τυχὸν νὰ παραμείνῃ ἐν ἀγράφῳ γάμῳ καὶ μετὰ τὴν σύνταξιν τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ μεταπεισθεῖσα ὑπὸ τοῦ συζύγου τῆς, ἀφοῦ κατὰ τὰς σκέψεις αὐτοῦ τούτου τοῦ συγγραφέως, συνεστῶτος ἤδη τοῦ ἀγράφου γάμου καὶ εἰδικῶς ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς μετατροπῆς αὐτοῦ προέβη εἰς τὴν σύναψιν τῆς ἐν λόγῳ συμβάσεως μετὰ τοῦ συζύγου τῆς.

Τὴν γνώμην μας, ὅτι ὁ ἄγραφος γάμος ἦτο ὁ ῥωμαϊκὸς ἢ ἑλληνικὸς γάμος, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν αἰγυπτιακόν, ἐνισχύει καὶ ὁ C. P. R. 18 (= Chrest. II, 84) κατόπιν τῆς λαμπρᾶς ἐρμηναίας, ἣν δίδει εἰς αὐτὸν ὁ Arangio-Ruiz³. "Οχι διότι, ὡς λέγει ὁ διαπρεπὴς συγγραφεὺς, ὁ ἄγραφος γάμος ἐθεωρεῖτο ἰσότημος πρὸς τὸν ἔγγραφον καὶ ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐφηρμόζοντο *ad unguem* οἱ κανόνες τοῦ ῥωμαϊκοῦ *matrimonium sine manu*, ἀλλὰ διότι ὁ ἄγραφος γάμος, περὶ τοῦ ὁποίου γίνεται λόγος εἰς τὸν πάπυρον αὐτόν, ἦτο αὐτὸς ὁ ῥωμαϊκὸς γάμος *sine manu*, πρὸς σύστασιν τοῦ ὁποίου ἤρκει *maritalis affectio* καὶ *deductio uxoris*, οὐδέποτε δὲ ἔγγραφον. Ὁρθῶς ἐπομένως λέγεται ὅτι ὁ υἱὸς δὲν ἠδύνατο νὰ διαθέσῃ αἰτία θανάτου ζῶντος τοῦ πατρός, ἅτε *διαθήκη(ς) ἐξουσία(ν) μὴ ἐσ(χη)κῶς* = *cum testamenti factio non habuerit*, ὡς ὦν ὑπεξούσιος τοῦ πατρός. Τὰ ὀνόματα τῶν ἀντιφερομένων εἰς τὸν πάπυρον δὲν εἶναι ἱκανὰ νὰ μᾶς πείσουν ὅτι δὲν πρόκειται περὶ ῥωμαίων καὶ ἐφαρμογῆς ῥωμαϊκοῦ ἀκριβῶς κανόνος. Τὸ ὄνομα Ἀμμώνιος ἀπαντᾶται καὶ εἰς δίπτυχον ῥωμαϊκόν, (= Chrest. II, 362) ὡς ὄνομα ῥωμαίου, υἱοῦ τοῦ Λουπέργου Σαραπίωνος!

¹ Ὅτι εἰς τοὺς παπύρους S. B. 7238 (140) 41 μ. X.), B.G.U. IV, 1084 (= Chrest. I, 146, 149 μ. X.), P. S. J., VII, 777 (1-2^{ου} αἰῶνος μ. X.) φέρονται οἱ γονεῖς, οἱ δηλοῦν-

¹ Ἐνθ. ἀνώτ. σ. 73.

² Studi papirologici sul matrimonio e sul divorzio, σ. 38 ἐπ.

³ Ἐνθ. ἀνώτ. σ. 76 ἐπ.

τες τούς υιούς των πρὸς κατάταξιν εἰς τοὺς ἐφήβους, ὡς ἐν ἀγράφῳ γάμῳ συμβιοῦντες, δὲν εἶναι ἀπλῶς ἀπόδειξις, ὅτι ὁ ἄγραφος γάμος ἐθεωρεῖτο ἰσότημος πρὸς τὸν ἔγγραφον¹, οὗ ἕνεκα ὁ υἱὸς κρίνεται ἰκανὸς πρὸς ἐγγραφήν εἰς τὴν προνομιούχον τάξιν τῶν ἐφήβων, ἀλλὰ τούναντίον, ὅτι ὁ υἱὸς ἐκρίνετο ἰκανὸς πρὸς κατάταξιν εἰς τοὺς ἐφήβους, ἀκριβῶς διότι ἐγεννήθη ἐκ γονέων συμβιούτων ἐν γάμῳ ἀγράφῳ, ἐν γάμῳ δηλ. συσταθέντι κατὰ τοὺς ἐλληνικοὺς ἢ ῥωμαϊκοὺς κανόνας, δηλ. ἐν γάμῳ μὴ αἰγυπτιακῷ. "Ὅτι ἐπομένως οἱ γονεῖς του καὶ αὐτὸς δὲν ἤσαν Αἰγύπτιοι, ἀλλ' ἀνήκον εἰς τὴν προνομιούχον ἐθνικότητα καὶ ὅτι ὡς ἐκ τούτου εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ ἐγγράψωσι τὸν υἱὸν των εἰς τοὺς ἐφήβους².

Ἄλλὰ καὶ ὁ P. Oxy. 236 (186 μ. X). ὅχι ὀλιγώτερον τῶν προηγουμένων ὑποστηρίζει τὴν ἐνταῦθα ἐκτιθεμένην γνώμην. Ὁ πατὴρ Χαϊρήμων ζήτηε νὰ διαλύσῃ τὸν γάμον τῆς κόρης του Διονυσίας, ἰσχυριζόμενος, ὅτι κέκτηται τὸ δικαίωμα αὐτό, δεδομένου ὅτι ἀπέκτησε αὐτήν ὡς συνημμένος ἀγράφῳ γάμῳ μετὰ τῆς συζύγου του. Ἡ Διονυσία ἀντιτάσσει κατὰ τοῦ πατρὸς τὰ ἑξῆς: "Ὅτι ὁ πατὴρ εἶχε συνάψει ἔγγραφον γάμον καὶ ὅτι, ἐφ' ὅσον αὐτὴ ἤτο τέκνον ἐξ ἐγγράφου γάμου συνημμένη καὶ αὐτὴ μετὰ τοῦ συζύγου τῆς ἐν ἐγγράφῳ γάμῳ, δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα ὁ πατὴρ νὰ ἀποσπάσῃ αὐτήν ἀπὸ τοῦ συζύγου τῆς, ἅτε οὐδενὸς νόμου ἐπιτρέποντος τοῦτο (οὐδεὶς γὰρ νόμος ἀκούσας γυναικῆς ἀποσπᾶν ἐφείησιν, εἰ δὲ καὶ ἔστιν τις, ἀλλ' οὐ πρὸς τὰς ἐξ ἐγγράφων γάμων γεγενημένας καὶ ἐγγράφως γεγενημένας (VII, 12 ἐπ). Ἡ ἀπάντησις αὐτὴ ἀποτελεῖ τὸ βασικὸν ἐπιχείρημα τῆς Διονυσίας. Ἐκ τοῦ ὅτι ἡ θυγάτηρ εἶχε «κατοχήν» ἐπὶ τῆς περιουσίας τοῦ πατρὸς, δικαίωμα διατροφῆς κ.τ.λ. ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ὅλης οἰκονομίας τοῦ ἐγγράφου σαφῶς συνάγεται, ὅτι ἡ Διονυσία εἶχε τελέσει μετὰ τοῦ συζύγου τῆς γάμον κατὰ τὸ αἰγυπτιακὸν δίκαιον, ἐγγράφως. Ὁ πατὴρ τῆς ὁμῶς ἰσχυρίζεται, ὅτι ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ διαλύσῃ τὸν γάμον τῆς κόρης του, ἐπὶ τῷ λόγῳ, ὡς ἐλέχθη, ὅτι εἶναι γόνος ἀγράφου γάμου, καθ' ἡμᾶς δηλ. ῥωμαϊκοῦ γάμου. Συμφώνως λοιπὸν πρὸς τὸ Ῥωμαϊκὸν δίκαιον ὁ πατὴρ διεξεδίκει ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὸ δικαίωμα αὐτό. Ἄλλ' εἰς τὸν ἰσχυρισμὸν αὐτὸν ἀπαντᾷ ἐν συνεχείᾳ ἡ Διονυσία, ὅτι καὶ ἂν ἀκόμη ὑποτεθεῖ ὅτι ὁ πατὴρ ἔχει συνάψει ἄγραφον, δηλ. ῥωμαϊκὸν, γάμον καὶ ὑποτεθεῖ ὅτι ὑπάρχει νόμος (ῥωμαϊκὸς δηλ.) ἐπιτρέπων τὴν ὑπὸ τοῦ πατρὸς διάλυσιν τοῦ γάμου, πάλιν ὑφίσταντο ἀποφάσεις τῶν ἡγεμονουσάντων, τὰς ὁποίας καὶ παραθέτει, ὅτινες ἐπιεικῶς τὸ δίκαιον ἐφαρμόζοντες, ἀπέκρουον τὴν ὑπὸ τοῦ πατρὸς διάλυσιν τοῦ γάμου, ἐφ' ὅσον αἱ θυγατέρες ῥητῶς ἐδήλουν, ὅτι ἐπεθύμουν νὰ μείνουν μετὰ τοῦ συζύγου των. Δὲν δύναται τις δὲ ἢ νὰ συμφωνήσῃ ἀπολύτως μὲ τὴν ὑπὸ

¹ ARANGIO-RUIZ ἐνθ. ἀνωτ. σ. 76.

² Περὶ γυμνασίου καὶ τῆς εἰς ταῦτα ἐγγραφῆς τῶν ἐφήβων ὄρα WILCKEN, Grundzüge, I, σ. 140 ἐπ.

του Arangio-Ruiz¹ διδομένην νέαν λαμπράν ἐρμηνείαν τῶν ἐξεταζομένων καὶ συνδυαζομένων καὶ ἀναλυομένων D. 43, 30, 1, 15, D. 24, 1, 32, 19, D. 2, 19, 2, D. 43, 30, 1, 5, C. 5, 17, 5, D. 5. 6, 15 ἐν συνδυασμῷ πρὸς Vat. 116, ἐξ ὧν προκύπτει ὅτι αἱ ἀποφάσεις αὗται τῶν διαφόρων ἡγεμονουσάντων ἦσαν σύμφωνοι πρὸς τὰς λύσεις τὰς διδομένας ἐπὶ ὁμοίων περιπτώσεων καὶ ἐν Ρώμῃ.

Πλὴν ὅμως τῶν ἀποφάσεων αὐτῶν προσάγει ἡ Διονυσία καὶ τὴν γνωμάτευσιν τοῦ νομικοῦ Οὐλπίου Διονυσιδώρου, ὅστις ἀποφαινεται ὅτι ἡ «Διονυσία ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἐκδοθεῖσα (πρὸς γάμον, ἐν τῇ τοῦ π(α)τρὸς ἐξουσίᾳ οὐ)κέτι γίνεται, καὶ γὰρ εἰ ἡ μήτηρ αὐτῆς τῷ πατρὶ ἀγράφως — συνώκησε (καὶ) διὰ τοῦτο αὐτὴ δοκεῖ ἐξ ἀγράφων γάμων γενεῆσθαι, τῷ ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτὴν ἐκδόσθαι πρὸς γάμον οὐκέτι — ἐξ ἀγράφων γάμων ἐστίν» VII, 2-6». Δεδομένου ὅτι εἶναι γεγονός, ὅτι ἡ Διονυσία εἶχε συνάψει γάμον ἐγγραφον, τὸ ζήτημα τὸ ὁποῖον ἐγενεῖτο εἶναι ἂν, ἔστω καὶ ἂν ὁ πατήρ συνώκει ἀγράφως, εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ διαλύσῃ τὸν γάμον αὐτὸν τῆς κόρης του. Διότι τὸ ὅλον ζήτημα περὶ αὐτὸ ἀκριβῶς περιστρέφεται ἂν δηλ. ὑποτεθεῖ ὅτι ἐγένετο δεκτὸν ὅτι ὁ πατήρ δὲν συνώκει ἐν ἐγγράφῳ ἀλλ' ἐν ἀγράφῳ γάμῳ, διετήρει τὸ δικαίωμα νὰ διαλύσῃ τὸν ἐγγραφον γάμον τῆς θυγατρὸς του. Στηρίζει δηλ. ὁ πατήρ τὴν ἀξίωσίν του ἀκριβῶς ἐπὶ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ κόρη του ἐγεννήθη ἐξ ἀγράφων γάμων. Αὐτὴν δὲ τὴν βᾶσιν τῆς ἀξιώσεώς του προσπαθεῖ ν' ἀνατρέψῃ ἡ θυγάτηρ του καὶ μάλιστα ὅπως ἐπιβοηθητικῶς, ἀφοῦ τὸ κυρίως ἐπιχειρήμα τὸ ὁποῖον ἀντιτάσσει εἶναι, ὅτι ὁ πατήρ τῆς συνοικεῖ ἐν ἐγγράφῳ γάμῳ, δηλ. κατὰ τὸ αἰγυπτιακὸν δίκαιον, ἐφ' οὗ ἀξιωματικῶς ἰσχυρίζεται οὐδεὶς κανὼν δύναται νὰ στηρίξῃ τοιαύτην ἀξίωσιν τοῦ πατρὸς τῆς (VII, στιχ. 12 ἐπ.). Δηλ. ὁ πατήρ μου συνοικεῖ ἐν ἐγγράφῳ γάμῳ καὶ δεδομένου ὅτι καὶ ἐγὼ ὑπανδρεύθην ἐγράφως ὑπαγόμεθα ὑπὸ τοῦς κανόνας τοῦ αἰγυπτιακοῦ δικαίου. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἀκόμη ὑποτεθεῖ, ὅτι ὑπὸ τοῦ ἐν ἀγράφῳ γάμῳ συνοικοῦντος ἐγεννήθη, πάλιν ὡς ὑπανδρευθεῖσα ἐγράφως, δηλ. τελέσασα γάμον κατὰ τοῦς κανόνας τοῦ αἰγυπτιακοῦ δικαίου, ἐξέφυγα τῆς ἐξουσίας σου ὑπαγόμενή εἰς τοῦς κανόνας τοῦ αἰγυπτιακοῦ δικαίου καὶ ὅτι καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν δὲν ἔχεις δικαίωμα διαλύσεως τοῦ γάμου μου. Ἄλλως τε καὶ κατὰ τὸ ῥωμαϊκὸν δίκαιον ἐν πάσῃ περιπτώσει δὲν ἔχεις τοιοῦτο δικαίωμα. Πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ ἰσχυρισμοῦ μου προσάγω τὰς ἀποφάσεις τῶν ἡγεμονουσάντων.

Τὸ κυρίως ὅμως μεταξὺ τῶν ἐπιβοηθητικῶν ἰσχυρισμῶν ἀμφισβητούμενον ζήτημα εἶναι, κατὰ πόσον συνάψασα ἡ Διονυσία ἐγγραφον γάμον, κατὰ τὸ αἰγυπτιακὸν δηλ. δίκαιον, ἐξέφυγε τῆς ἐξουσίας τοῦ πατρὸς. Καὶ προσάγει τὴν γνωμοδότησιν τοῦ νομικοῦ Οὐλπίου Διονυσιδώρου, ὁ ὁποῖος ἀποφαινεται, ὅτι ἡ ἐν ἐγγράφῳ γάμῳ συναφθεῖσα θυγάτηρ ἐξέφυγε τῆς ἐξουσίας του. Εἶναι νομίζω σαφῆς καὶ κατηγορηματικὴ ἡ γνω-

¹ Ἐνθ. ἀνωτ. σ. 78-79 Πρβλ. ἡδὴ καὶ CORBETT, ἔνθ. ἀνωτ. σ. 122 ἐπ.

μοδότησις τοῦ νομικοῦ ἐν προκειμένῳ¹. Ἀκριβῶς δὲ εἰς παρομοίας περιπτώσεις ἐγενώοντο ἀμφιβολίαι περὶ τοῦ ἐφαρμοστέου κανόνος, καὶ τὰς ὁποίας ἀντικατοπτρίζει ὁ πάπυρος αὐτὸς ἐν Col. VII, 30 - 39. Τοῦ αἰγυπτιακοῦ Νόμου οὐδὲν ὀρίζοντος, ἐπεχειρεῖτο ἢ συμπλήρωσις αὐτοῦ διὰ τοῦ Ρωμαϊκοῦ². Εἰς τὴν περίπτωσιν δὲ ταύτην ἀπεφάνθη καὶ πάλιν ὁ ἐπαρχος Πακώνιος Φῆλιξ, ὅτι θὰ ἐφαρμοσθῇ ὁ κανὼν ὁ ἰσχύων καὶ ἐν Ρώμῃ, καθ' ὃν ταύτης ἀκούσης ὁ πατὴρ δὲν ἠδύνατο νὰ διαλύσῃ τὸν γάμον τῆς κόρης του, «ἅτε ἐκφυγούσης τῆς ἐξουσίας του» προσθέτει ὁ νομικὸς Διονυσιδώωρος VIII, 2 - 6. Ἀλλὰ καὶ ἡ σειρά καθ' ἣν ἔχουν καταχωρηθῆ τὰ ἐπιχειρήματα ἀπὸ VII, 10 - VII, 6 παρέχουν ἀμέσως τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι τὰ ζητήματα ἔχουσιν ὡς ἐξετέθη. Ἐν ἀρχῇ λέγεται, ὅτι γάμος ἔγγραφος θυγατρὸς παρὰ πατρὸς ἐν ἐγγράφῳ συνοικοῦντος δὲν διαλύεται· ἔπονται αἱ ἀποφάσεις λύουσαι τὸ ζήτημα ἂν ὁ πατὴρ ἀκούσης τῆς θυγατρὸς δύναται νὰ διαλύσῃ τὸν γάμον τῆς θυγατρὸς του κατὰ τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον· ἀκολουθεῖ τὸ ἀμφισβητούμενον ζήτημα, ἐφ' οὗ ἀναγινώσκεται ὁ αἰγυπτιακὸς νόμος καὶ ἐξετάζονται αἰγύπτιοι μάρτυρες· ὁπότε τέλος λυομένου τοῦ ζητήματος τούτου κατὰ συμπλήρωσιν ἐκ τοῦ ρωμαϊκοῦ νόμου ἐπιφέρεται ἡ γνωμοδότησις τοῦ νομικοῦ, ὁ ὁποῖος προσθέτει ὅτι ὁ γάμος δὲν διαλύεται, διότι ἡ κόρη συνάψασα γάμον κατὰ τὸ αἰγυπτιακὸν δίκαιον ἐξέφυγε τῆς ἐξουσίας τοῦ πατρὸς της (οὐκέτι ἐξ ἀγράφων γάμων εἰσὶν . . .) ὑπαγομένη εἰς τὸ ἐξῆς ὑπὸ τοὺς κανόνας τοῦ αἰγυπτιακοῦ δικαίου.

Ἐρμηνεύοντες τοὺς ἐλληνικοὺς παπύρους δέον νὰ ἔχωμεν πάντοτε ὑπ' ὄψιν μας, ὅτι δὲν ἐκφράζονται πάντοτε μετ' ἀκριβολογίας, ἀλλ' οὔτε καὶ ἡ γραμματικὴ ἀλληλουχία τοῦ κειμένου εἶναι ἀμάχητος καὶ ὅτι ἐπομένως εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν δυνατὸν μὲν ἢ αὐστηρὰ γραμματικὴ ἐρμηνεία τοῦ κειμένου νὰ μὴ συμφωνῇ ἀπολύτως πρὸς τὴν ἀνωτέρω ἐρμηνείαν, ἢ ὅποια ὅμως ἐκ τῆς λογικῆς ἐρμηνείας καὶ τῆς ὅλης οἰκονομίας τοῦ κειμένου σαφῶς δύναται, νομίζω, νὰ συναχθῇ.

Ἡ γνώμη τοῦ Partsch³, ὅτι ἐπὶ τῆς ρωμαϊκῆς περιόδου ἡ αἰγυπτιακὴ συγγραφὴ τροφῆτις ἔγινε τέλος ἀποδεκτὴ ὑπὸ τῶν ἐλλήνων, τοῦ γάμου αὐτοῦ κρυπτομένου εἶτε ὑπὸ τὸν τύπον εἰκονικοῦ δανείου εἶτε ὑπὸ τὸν τύπον εἰκονικῆς παρακαταθήκης, ἅτινα ἀντεπροσώπευον τὰς περιουσιακὰς ἀξιώσεις τῆς γυναικὸς τροφίτιδος, ἐνῶ οὐδὲν περὶ τῶν προσωπικῶν σχέσεων ἀνεφέρετο, νομίζω ὅτι ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ δύναται νὰ στηριχθῇ. Διότι ἀφ' ἐνὸς μὲν ἀπαντῶμεν συγγραφὰς τροφίτιδας ἐπὶ τῆς ρωμαϊκῆς περιόδου (S. B. III, 7260) καὶ ἀφ' ἑτέρου εἶναι ἀπολύτως καταφανὲς ὅτι τὰ ἔγγραφα, τὰ ὅποια

¹ Πρβλ. καὶ τὴν ἐν σ. 172 τοῦ τόμου II τῶν P. Oxy. ἐπιτυχεστάτην καὶ διαφωτιστικωτάτην μετάφρασιν τῶν ἐκδοτῶν.

² Πρβλ. καὶ ARANGIO-RUIZ, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 82.

³ P. Freib III, σ. 21.

ἐπικαλεῖται, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ κρύπτωσιν ὑπὸ τὸ σαφὲς περιεχόμενον τῶν οἰουδήποτε εἰδους γάμον. Διότι παρ' ὅλον ὅτι τὸ ἐν δημοτικῇ γραφῇ κείμενον εἶναι ἀκόμη ἀνέκδοτον, εἶναι πασιφανὲς ὅτι τὸ ἐλληνικὸν κείμενον τοῦ P. Tebt 386 (= Chrest. II, 298, 12 π. X.) οὐδὲν ἄλλο διασφύζει ἢ ἔγγραφον συστάσεως προικὸς δοθείσης ὑπὸ τύπον δανείου: *Πακῆμις Πακῆμιος τῶν ἀπὸ Εἰερα-ντῆς Πολέμων (ος) μερίδος Πέρσης τῆς — ἐπιγονῆς ἔχω τὸ δάνηον παρὰ Ταμεισ-χε τῆ(ς) Σοκ(ο)νώπιος τῆς γυναικὸς μ(ου) — φερνήν σὺν ἱματισμῶ ἀργυρίου δραχ-μὰς εἴκοσι τέσσαρ(α)ς ἄ(ς) καὶ ἀπο(δ)ώσ(ω) — ἐὰν δὲ χωρισμὸς γένηται ἀπ' (α)λλή — λων ἐκίσω ἐν ἡμέραις τριάκοντα ἄ — φ' ἧς ἐάν μοι παραγγίλη ἄνευ πάση(ς) — ὑπερθέσεως καὶ εὐρησιολογία(ς) καθότι — προγέγραπται . . .* «Ἄλλὰ καὶ ὁ P. Lond., 2, σ. 208 (146 μ. X.) οὐδὲν ἕτερον εἶναι ἢ δάνειον συσταθὲν εἰκονικῶς ὡς παρακαταθήκη· σαφὲς δὲ εἶναι ὅτι περὶ ὁμοίας δικαιοπραξίας πρόκειται καὶ ἐν τῷ C. P. R. 29 (= Chrest. II, 335 184 μ. X.) κ.τ.λ.

Ἐπὶ τῆς βυζαντινῆς περιόδου ὁ αἰγυπτιακὸς γάμος ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν ἀκάμπτων ῥωμαϊκῶν ἀντιλήψεων βαθμηδὸν ἐξαφανίζεται, ἡ δὲ Νεαρά 47 τοῦ Ἰουστινιανοῦ οὐδὲν ἄλλο πράττει ἢ ἐπικυροῖ τὸν ἀρχαῖον ῥωμαϊκὸν κανόνα, ὅτι *consensus facit nuptias*: «ἐπειδὴ γὰρ καὶ τοῖς παλαιοῖς διηγόρευται νόμοις καὶ ἡμῖν αὐτοῖς τὰ αὐτὰ διατέτακται, ὥστε τοὺς γάμους καὶ γαμικῶν συμβολαίων χωρὶς ἐκ μόνης ἐρρωσθαι διαθέσεως καὶ κυρίους εἶναι κ.τ.λ. (κεφ. IV pr.)».

Ἐπὶ τῷ μοναδικῷ δὲ σκοπῷ ὅπως ἀποφεύγονται αἱ ἀμφισβητήσεις ὡς πρὸς τὴν ἐγκυρότητα τοῦ γάμου καὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ τέκνων, ὥρισεν ὁ Ἰουστινιανὸς ὅτι ἐπὶ μὲν τῶν *honestiores militiae* ἀπηγεῖτο ἡ σύστασις προικὸς καὶ προγαμικίας δωρεᾶς, ἐνῶ διὰ τοὺς ἐξασκοῦντας ἐλευθέρια ἐπαγγέλματα ἀπήτησεν, ὅπως οἱ νυμφεύμενοι δηλοῦσι τὸ γεγονός εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀρχήν. Ὡς πρὸς τοὺς *humiliores* δὲ ὥρισεν, ὅτι καὶ ἀπλῆ συμβίωσις ἤρκει, ὅπως ὁ γάμος θεωρηθῆ ἔγκυρος: «ἄδεια ἔστω αὐτοῖς καὶ ἀγράφως συνιέναι καὶ συνοικεῖν ἀλλήλοις» (IV § 3). Εἶναι δὲ φανερόν νομίζω ἐκ τῆς Νεαρᾶς 117 τοῦ ἔτους 542 μ. X., ὅτι ἡ πλήρωσις τῶν κανόνων αὐτῶν προκειμένου περὶ τῶν *honestiores* ἐγένετο *ad probationem*, ἀφοῦ πραγματευόμενος περὶ διαδοχικῶν γάμων λαβόντων χώραν «ἀγράφως κατὰ διάθεσιν γαμικῆν» «καὶ μετὰ προικῶν συμβολαίων» κηρύσει αὐτοὺς ἴσους ἀπέναντι τοῦ Νόμου¹.

¹ Πρβλ. ARANGIO-RUIZ, ἔνθ. ἀνωτ., σ. 83 - 84. Ἐπιθέτως ὁ ΜΑΡΙΔΑΚΗΣ, Περὶ τῶν προικῶν συμβολαίων ὡς συστατικῶν τοῦ γάμου κτλ. ἐν «Ἐφημερίδι Ἑλληνικῆς καὶ γαλλικῆς νομολογίας» 35, 1915, σ. 47 ἐπ. καὶ ἐν ἰδιαιτέρῳ τεύχει, σ. 7 - 8, εἰς ὃ καὶ παραπέμπεται, φρονεῖ, ὅτι τὰ προικῶα συμβόλαια, περὶ ὧν ὁμιλεῖ ἡ Νεαρά, ἦσαν συστατικὰ τοῦ γάμου ἔγγραφα.